

התבליטים שעל דפנות הסארקופאגוס של אחירם מלך גבל

מאת

מנחם הרן

על דפנות הסארקופאגוס של אחירם מלך גבל, שנגלה בחפירות שנעשו באותה עיר משנת 1922 ואילך, חקוקים תבליטים המתארים מחזות מיוחדים. שתי התמונות שלרוחב הסארקופאגוס, החקוקות על הדופן הצפונית ועל הדופן הדרומית שלו, משמעותן ברורה למדי: בכל אחת מהן מתוארות ארבע נשים מקוננות (ראה לוח ב', 1; התמונה שעל הדופן המקבילה, הדרומית, דומה לזו מאוד)¹. הנשים עומדות חשופות חזה, החלק העליון של שמלותיהן כאילו קרוע ונופל מן המתנים ולמטה, ושערן נופל על כתפיהן כאילו הוא פרוע. שתיים מהן סופקות בכפיהן מעל למתניהן והשתיים האחרות תופסות בידיהן את ראשן, כאילו הן מבקשות לתלוש את שערן מרוב צער. המנהג לספוק כפיים מוכר לנו מתוך רמזים שבמקרא. בדרך כלל ספיקת כפיים שימשה אצל הקדמונים סימן של צער ואכזבה עמוקה (במד' כ"ד, י', איוב כ"ז, כ"ג, איכה ב', ט"ו; וכך יש לפרש בירמ' מ"ח, כ"ו: עם שהוא מקיא יספוק מואב את כפיו להביע צער על חורבנו — ו"בקיאו" הוא יהיה לשחוק). ובייחוד סופקים היו את כפיהם "על ירך", מעין מה שעושות שתי הנשים הקדמיות שבשתי תמונות אלו. אפרים סופק "על-ירך" מתוך צער ואכזבה ממעשיו שעשה בעבר (ירמ' ל"א, י"ח). יחזקאל סופק "אל-ירך" כשהוא מיילל על החרב העושה טבח בעם (יחז' כ"א, י"ז; ולהלן, פסוק י"ט, הוא מכה "כף אל-כף" על שהטבח אינו פוסק). ואילו שתי הנשים האחרונות שבתמונות הללו שמות את ידיהן על ראשן — אף זו תנועה המלווה את הזעקה ומביעה צער

1) התמונות המובאות להלן (לוח ב') לקוחות מן התצלומים שבספרו של מנהל החפירות, Pierre Montet, *Byblos et L'Egypte*, Atlas (Paris 1929), Pl. CXXXIV, CXXX, CXXXVI. זהו המקור לכל האילוסטרציות הבאות בקובצי-תמונות ובספרים שונים, באחד-עשר הלוחות CXXVIII-CXXXVIII מובאת שם שורה של תצלומים מצויינים המראים את הסארקופאגוס מכל צדדיו, ובהם תצלומי פרטים מיוחדים של התבליטים.

וכאב (שמ"ב י"ג, י"ט, ירמ' ב', ל"ז)⁽²⁾. יש להנחת, שזהו גם משמעו של הביטוי "חפה [= כסה] ראש" הנזכר כמה פעמים במקרא (שמ"ב ט"ו, ל', ירמ' י"ד, ג'—ד', אסתר ו', י"ב); כלומר, כסה את הראש בידים. שהרי בשעת כאב והבעת אכזבה אין אדם יכול לכסות את ראשו אלא בידיו, לפי שכובע כלשהו בוודאי שאין על ראשו בשעה כזאת, ואם הוא שם משהו על ראשו בשעה שכזאת הרי זה רק אפר. "חפיית ראש" היא, אם כן, אולי מה שעושות שתי הנשים האחרונות. ועוד מסתבר, שכל ארבע הנשים המקוננות שבשתי התמונות חגורות שק למתניהן. כך רומזת צורת הלבוש התפוח, המכסה את רוב החצי התחתון של שמלתן, ועליו נופל החצי העליון של לבושן מלמעלה.

מה משמעותה של התמונה הגדולה, החקוקה על הדופן הארוכה של הסארקופאגוס, מצד הכניסה אל תא הקבר (ראה לוח ב' / 2) ? גרסמן, למשל, הסביר אותה במלים אלו: "לצד שמאל יושב המלך אחרים על כיסא המקושט בשני ספינקסים; הוא... מחזיק בימינו כוס ובשמאלו פרח לוטוס. לפניו עומד שולחן ערוך מנחות. בצעדים חגיגיים מתקרבות אליו דמויות של גברים המביאים מתנות, או שמרימים את שתי ידיהם בהבעת הערצה"⁽³⁾. ההסבר

(2) פרט זה כבר צויין על-ידי S. A. Cook, *The Religion of Ancient Pales-tine in the Light of Archaeology* (London 1930), p. 35 idem, ZAW 42 (1924), השווה; Gressmann, *AOB zum AT* (1927), S. 190 (3) Montet, op. cit., Texte ע"י ויבר הקדימו מונטה עצמו בהסבר דומה, ע"י L. H. Vincent, *Les fouilles de Byblos*, RB 34 (1928), pp. 229-230 Dussaud, *Les quatre* משל (1925), p. 182 Gallig, *campagnes de fouilles a Byblos, Syria* 11(1930), p. 142 BRL, S. 446; ג'. קונטנו, התרבות הפיניקית (תרגום עברי, ת"א תשי"ד), עמ' 163. ועכשיו גם Pritchard, *The Ancient NE in Pictures Relating to the OT* (= ANEP), Princeton 1954, No. 456-459 (p. 302). כולם מדברים על "פרח לוטוס" ביד שמאל, אך גלינג הבחין יפה שיש קשר בין התמונה שעל הדופן הקדמית של הסארקופאגוס לבין התמונה שעל דפנו האחורית. לעניין זה השווה להלן בפנים. — נראה שפליטת קולמוס היא אצל ו. פ. אולברייט, האומר כי על דפנות הארון מתוארים "מנהגי אבלות, ובהם אנו רואים את מלך גבל יושב על כיסא הכרובים אשר לו ולפניו מקוננות" — האנציקלופדיה המקראית, כרך ב', עמ' 400; או שנקט שם לשון קצרה. שהרי "לפניו" מופיעות שם לא מקוננות אלא דמויות אנשים הממלאים תפקיד אחר לגמרי, ואילו המקוננות מופיעות על שתי תמונות מיוחדות ונבדלות. "מנהגי אבלות" מתוארים שם, אם כן, לא על דפנות הארון בכללן, אלא על שתי דפנותיו הקצרות גלב, הן הדפנות של רוחב הסארקופאגוס. וע"י להלן בפנים.

בכללו אינו רחוק מן האמת, אלא שיש ברצוני לתקן בו כאן כמה פרטים חשובים ולציין מקבילות ספרותיות המאירות את הפרטים ואת כלל התמונה. קודם-כל תמוה עניין פרח הלוטוס. קשה להניח שמלך היושב ישיבה תגיגית על כסאו יהיה רגיל להחזיק בידו פרח אחד — ושפרח זה יהיה חשוב עד כדי כך, שהאמנים יבליטו אותו בתמונה. ומה גם ש"פרח" זה הפוך כלפי מטה, ואילו בנוהג שבעולם מחזיקים פרח כשגביעו זקוף והעלים שלו מופנים כלפי מעלה. ובאמת, עיון קל בצורת התמונה דיו להראותנו, שאין זה פרח לוטוס אלא שבט. ואמנם השבט, שהוא מסימני המלכות, נאה לו שיהיה נופל כלפי מטה. הוא עשוי כאן בצורת רצועה של עור המתפרסת בסופה לשלושה עלעלים; עלעלי-עור קצרים אלה הם המשווים לו לכאורה צורת "פרח", אך לאמיתו של דבר הם באים להרבות את קצותיו של השבט ולהקשות את חבטותיו לכשרוצים להשתמש בו לשם הלקאה. שבט כזה ממש מחזיק בידו השמאלית גם כל אחד משני האנשים המצויירים על מכסה הסארקופאגוס; ואף בידו של אחד משני אלה הוא נופל כלפי מטה. בתבליטים רבים ושונים שנגלו בזנג'ירלי, דרך משל, (אגב, אף לכמה מהם יש שייכות לקישוטי-קברים), מתוארים מלכים ומלכות מאיזורי סוריה, וביניהם בר-רכב בן פנמו וקלמן מלך שִמָּאל — או גם דמויות של אלים — כשהם מחזיקים שבט כזה, ותמיד הוא מוחזק ביד השמאלית⁴). אך דוגמאות כאלה מצויות לא בזנג'ירלי בלבד. מקבילות ארכיאולוגיות מרובות עניין מבחינה זו הם אף כמה ציורים שעל תבליטי השן ממגידו⁵). הללו קדמו

4) עיי' בציורים המובאים אצל Edmond Pottier, *L'art Hittite*, Syria 2(1921), pp. 96 — מס' 81 (אף "מלכה" זו מחזיקה כוס ביד ימינה, נוסף על השבט שבשמאלה, ולפניה ערוך שולחן). 87, 88, 96, 97 (אף כאן נופל "פרח" זה כלפי מטה¹). ועכשיו השווה אצל פריצ'ארד, ANEP, מס' 281, 455, 460. גם פוטיה ופריצ'ארד מסבירים, כמובן, שאף כאן אין זה אלא "פרח לוטוס". הפרסומים הראשונים (Ausgrabungen in Sendschirli Mit-*theilungen aus den orientalischen Sammlungen*, 1893-1911) לא היו, לצערי, לנגד עיני. אולי מצויות שם עוד דוגמאות מסוג זה.

5) עיי' לוחות 4 ו 32 בספרו של Gordon Loud, *The Meggido Ivories*, OIP (Chicago 1939) LII הנני מודה לפרופ' ב. מור שהסב את תשומת-לבי לדוגמאות אלו של מגידו. הדמיון הגדול לתבליט שעל הסארקופאגוס הוא בתמונה הראשונה. והשווה עוד, אצל C. de Mertzenfeld (et Dussaud) *Les ivoires de Megiddo*, Syria 19(1938), pp. 347, 353; Dussaud, *L'art phénicien du IIe millénaire* (Paris 1949), pp. 89-90. ואצל פריצ'ארד, ANEP, מס' 832 ועמ' 288 (וכן התרשים שעל שער הספר¹).

כנראה, זמן־מה לסארקופאגוס של אחירם, ואפשר שהם המוצגים הקדומים ביותר המוסרים תמונה עם יסודות כאלה. ושוב מופיע כאן אותו שבט (לא "פּרַחִים") בשמאלו של המלך עם אותה כוס בימינו. ולא זו בלבד אלא שגם באחד הציורים האלה המלך יושב על כיסא העשוי כאותו כיסא שבסארקופאגוס, עם אותו הדום תחת רגליו, ואף לפניו עוברת שורת גברים ונשים (אך אין כאן שולחן ערוך, וגם המוטיבים של התהלוכה שונים במקצת מן המוטיבים שעל הסארקופאגוס). ועוד אפשר להקיש לעניין זה כמה דוגמאות ארכיאולוגיות אחרות⁶.

ההנחה שלפחות ברוב הגדול של המקרים האלה יש לנו עסק עם שבט ולא עם פרח לוטוס (שלעתים קרובות אף מהופך כלפי מטה), מתאשרת גם מתוך שימושי סגנון של כתבי אוגרית. בכמה וכמה מקומות באה שם התקבולת "כיסא מלכות — שבט משפט". כך, למשל, מאיימת שפש (= שמש) על מות בשמו של אל אין בעל: "להיפכ כסא מלכ, ליתבר חט מתפסכ", כלומר, "יהפוך כיסא מלכותך, ישבור שבט משפטך" (IAB 28—29). הוראת ה"חט" היא, כפי שפירש גינזברג⁷, כמו "חוטר" בעברית, *ḥaṭtu* באכדית. ולא עוד אלא שמעין המליצה הכנענית־האוגריתית הזאת, עם תקבולתה האופיינית "כיסא מלכות — חוטר משפט", אנו מוצאים גם בכתובת שעל מכסה הסארקופאגוס הנידון. בדברי האיום על כל מלך שיעזו לגלות את הארון נאמר כאן: "תחתספ חטר משפטה, תהתפכ כסא מלכה", כלומר, "יישבר

6 השווה, דרך משל, האסטילה הארמית מנרב שליד חלב — פריצ'ארד, ANEP, מס' 280: שבט (שצורתו כאן אמנם שונה מן הרגיל) ביד שמאל. ועוד יותר מזו — אוהו תבליט שעל קופסת סן אחת, ששבריה נמצאו באחת הלשכות שבארמון המושל המצרי בתל־פרעה. עי' Petrie, *Beth-Pelet I* (London 1930), Pl. LV. אף כאן יושב המושל על כיסא, ביד ימינו הוא מחזיק כוס וביד שמאלו שבט. מולו עומד אחד משריו (אין זה "משרת" סתם!) ומתכוון למלא את כוסו של המושל בידו הימנית, ואילו בידו השמאלית מחזיק אף הוא שבט. אחרי השר מצוירת מחוללת ערומה ואחריה מנגן על כלי. גם בתבליט זה אין שולחן ונראה שאין בו יישוטים פולחניים מכל וכל, אלא רק סצינה מן ההווי בארמונו של המושל. — במקרה מיוחד זה של תל־פרעה יתכן אמנם שהדבר המוחזק ביד שמאל, הן על־ידי המושל והן על־ידי השר, הוא פרח לוטוס ולא שבט. אבל אין לשכוח, שאף־על־פי שתבליט זה הוכן על־ידי אומנים "סוריים", הייתה מוסר תמונה על רקע של הווי מצרי (אפילו סיגלו אותו שכבות של אוכלוסיה מקומית) — ולא הווי קדמת־אסיאתי ממש.

7 כתבי אוגרית (ירושלים תרצ"ו), עמ' 81.

חוטר משפטו, ייהפך כיסא מלכותו⁸). תקבולת קרובה לזו באה גם במקרא, בשיר הידידות למלך, תהל' מ"ה, ז': "כסאך אלהים עולם ועד, שבט מישר שבט מלכותך". והרי ידוע, שבסגנון המקרא כולו רווח השימוש ב"שבט" כסמל של שררה ושלטון (עי' למשל, בראש' מ"ט, י, במד' כ"ד, י"ו, תהל' ב', ט'). ומשימוש-סגנון אלה רשאים אנו לקבוע, שהמלכים, בייחוד בשבתם על כיסאותיהם — כמו גם דמויות האלים, במידה שהיו מיושבות על כיסאות במקדשים (לפחות במקדשים הכנעניים) — היו מורגלים להחזיק באחת מידיהם "שבט משפט", או "שבט מלכות". רק מתוך שכיחות המראה הזה של המלך בהיכלו, או של האל בקודש-הקדשים שלו, יכולה היתה התקבולת "כיסא—שבט" להיעשות שגורה בסגנון המליצי.

בכתבי אוגרית נזכר "חוטר המשפט" במפורש רק אצל אלים, שהרי רוב העלילות האלה מדברות באלים, ובמיוחד הוא נזכר אצל האלת מות. הפסוק המובא למעלה, "להיפכ כסא מלכך, ליתבר חט מתפטכ", נאמר כלפי מות. נוסחה סטיריאוטופית שלו מובאת עוד במקום אחר (IIIAB ג 17—18), וגם שם היא נאמרת מפי "נרת אלמ שפש" (היינו, מנורת האלים שפש = שמש), אלא ששם לא ברור כלפי מי היא מכוונת, כיון שההמשך סתם והשורות מקוטעות. גינזברג⁹) השלים ותירגם כאילו הדברים מכוונים כלפי עתתר, ששמו נזכר כמה שורות לפני כן (ש' 12), אך ההשלמה איננה נטולת ספקות. ייתכן שאף כאן נזכר בתחילה האל מות, אלא ששמו הקצר אבד מן הטכסט הלקוי. וכיוצא בזה נאמר באחד משירי לוח "האלים הנעימים והיפים" על "מת ושר", הוא האל מות: "בדה חט תכל, בדה חט אלמן", כלומר, "בידו חוטר שכול, בידו חוטר אלמון" (8—9 ss). עם זאת נזכר בכתבי אוגרית "חוטר" גם אצל האל הראשי, אל, אלא שאצלו היא מתלווה עם "מטה יד" הבא באבר השני של התקבולת. כך נאמר עליו בשיר אחר שבאותו לוח: "אל חטה נחת, אל ימנב מט ידה", כלומר "אל שבטו הוריד, אל ירפה מטה

(8) מובא למשל אצל סלושץ, אוצר הכתובות הפיניקיות (ת"א תש"ב), עמ' 2. בדמיון שבין שתי המליצות כבר הרגיש גינזברג, בספרו הנזכר, עמ' 67. אלא שהוא השתמש בו, כמובן, לשם ביאור הפסוקים האוגריתיים ולא לשם הסברת התמונה שעל הסארקופאגוס, כפי שאני עושה ברשימה זו.

⁹ *apud Pritchard, Ancient NE Texts Relating to the OT* (Princeton) 1950, p. 129.

יד" (שם 37; הש' שם 40, 43—44, 47)¹⁰. אף תקבולת זה "שבט — מטה", שכיחה בסגנון המקראי ושני השמות באים לציין לעתים קרובות אדנות וממשלה (ישע' ט', ג'; י' פס' ה', ט"ו, כ"ד; י"ד, ה'; כ"ה, כ"ו; ל', ל"א—ל"ב; יחז' י"ט, פס' י"א, י"ד). מסתבר שהרבה מלכים במזרח הקדמון, לא הסתפקו ב"שבט משלים" שבידם האחת, אלא היו מוסיפים אליו "מטה בשבתם ישיבה חגיגית על כיסאותיהם — כמו גם פסילי האלים במקדשיהם — עז" שהוחזק בידם השנייה. במצרים היו השבט והמטה חלקים בלתי־נפרדים זה מזה באותות המלכות. אבל בתמונה שלנו אין מטה, אלא שבט בלבד. אשר לכוס המוחזקת בימינו של האיש היושב על הכיסא, הרי מתוך רמזים במקרא יכולים אנו ללמוד שהכוס היתה הכלי החגיגי המובהק ביד ימינו של המלך. ראה את ההזכרה המיוחדת של "כוס פרעה" בקשר עם "יום הולדת את־פרעה" (בראש' מ', י"א; ושם פס' י"ג, כ"כ—א). והשווה לכאן את הדימוי המיוחד "כוס ימין יהוה" (חבקוק ב', ט"ו; הש' גם ירמ' נ"א, ז': "כוס־זהב בבל ביד יהוה"). וכיוצא בזה הכתוב באחד המזמורים, המסמיך את דימוי הכוס למשפט החגיגי: "כי־אלהים שפט זה ישפיל וזה ירים, כי כוס ביד־יהוה ויין חמר מלא מסך וגו'" (תהל' ע"ה, ח—ט). לעניין כוס המשפט הניתנת "מיד יהוה" עי' עוד ישע' נ"א, י"ז, ירמ' כ"ה, ט"ו—י"ז. מצד שני מזכירים גם כתבי אוגרית הרבה פעמים שתיית יין מתוך כוס (לעתים קרובות היא נקראת "כס חרצ = כוס חרוץ, זהב) והשוותה הוא מות או אל אחר מן האלים (I*AB א 21—22, ד 15—18; IIAB ג 15—16, 44—43, ד 36—38, ו 58—59; VAB א 10; VIAB ד 9 ועוד).

תחת רגליו של היושב עשוי הדום מיוחד, כרגיל בכיסאות המלכותיים, והכיסא עצמו נשען על אריות בעלי פרצוף של אדם (ספינקסים) ונטווי כנפיים; כאמור, ממש כמו באחד מתבליטי השן של מגידו. מכאן ניסה אול־ברייט¹¹ להסיק, שספינקס בעל כנפיים הוא הדמות של ה־כ־ר־ו־ב־י־מ, מאחר

(10) מקומות נוספים בכתבי אוגרית שנוכרה בהם המלה חֶס: ID 14; IIK ו 8. במקום האחרון נאמר "חֶס", וגורדון (Ugaritic Handbook, 1947, Glossary No. 738) מפרשו כריבוי של חֶס ואילו גיזונברג מתרגם שם באופן אחר—עי' במהדורה המיוחדת, Ginsberg, *The Legend of King Keret* (BASOR Supplementary Studies, Nos 2-3), p. 31; ובספרו של פריצ'ארד הנזכר בהערה הקודמת, עמ' 148.

(11) Albright, *What were the Cherubim?* BA 1(1938), pp. 1-3. שם מובא תרשים של הכיסא והיושב בו, מתוך התבליט שעל הסארקופאגוס שלנו (ולא צוין מהיכן לקח התרשים)—והוא משמש לאלברייט ראיה עיקרית לזיהוי הכרובים.

שבמקרא נחשבים הכרובים כתומכי מקום־מושבו של האל. אבל מתוך המקרא אפשר להוכיח, שהכרובים נתפסו כבעלי קומה זקופה ("דמות אדם", יחז' א', ה'), אם כי כפות רגליהם היו "ככף רגל עגל" (שם ז') — ולא שהיו עומדים על ארבע. חוץ מזה אפשר להראות, שלפי המקורות המקראיים אין צורת הכרובים קבועה בפרטי־פרטיה: בתוך הדמות הכללית שלהם יכול שיבואו שינויים מסויימים במהות הפרצוף ובמיבנה האברים. אלא שבעיה זו היא ענין בפני עצמה ואין כאן המקום לדון בה¹²).

האיש היושב על הכיסא, כפי שהוא מתואר בתבליט שעל הדופן הקדמית של הסארקופאגוס, יכול לציין, אם כן, מלך או אל. שכן גם המלכים וגם האלים, בשעה שישבו ישיבה חגיגית על הכיסא, נהגו להתחזק שבת בידם האחת (והיא היד השמאלית). וכמלך ברגעיו החגיגיים, כן דימו גם ביחס לאל, שהוא נוהג להניף כוס בידו האחרת. מתוך כמה משימושי הסגנון המקראי וגם מסגנון הכתובת שעל הסארקופאגוס עצמו, רשאים אנו ללמוד בעקיפין שהאיש המתואר כאן הוא מלך. וכך אמנם רגילים להסביר את התבליט ומניחים שדמות זו היא דמותו של אחרים הקבור בפנים הארון. כנגד זה מתוך סגנון כתבי אוגרית רשאים אנו להניח שאין זו דמות של מלך, אלא דמות של אל. מבחינה ציורית־מוחשית אין בכך הבדל מרובה, שהיא במושגי המזרח הקדמון תואר גם האל בדמות של מלך. אף המיבנה הכללי של המקדש, שנתפס כביתו המיוחד של האל, לא היה שונה הרבה בצורתו מן התכנית של ארמון־מגורים מלכותי. אבל יש בכך הבדל מסויים מבחינה אידאית ומבחינת ההבנה הנכונה והמדוייקת של מה שכרוך במנהגי הקבורה של הכנענים.

נוטה אני להכריע שאין זו דמות המלך אחרים המתוארת לנו כאן, אלא דמות של אל כלשהו ואולי הוא האל מות. כי, ראשית, תמונה הלקוחה מרשות המיתוס הולמת הרבה יותר לקשט דפנות של סארקופאגוס. תמונה כלשהי של אחרים המלך בחייו אינה מתאימה לכאן. ושנית, יש בה בתמונה זו רישומים פולחניים מובהקים. כזה הוא השולחן שעליו ערוכים קרבנות המתנה. השולחן היה, כנראה, הרהיט החשוב ביותר בהיכלי המקדשים של קדמת אסיה והוא מופיע בהרבה תבליטים ותמונות — היינו, בתמונות שהאל מתואר בהן כשהוא יושב על כיסא, ומקומו של השולחן בתמונות אלו הוא

(12) בעניין זה דנתי בחיבור אחר, שאולי תבוא שעתו להתפרסם.

לפני אותו כיסא¹²). כל האנשים העומדים כאן בשורה מצדו השני של השולחן מבצעים אַקטים פולחניים. שלושת הראשונים ודאי מביאים קרבנות. קשה לברר בדיוק, מה בידו של הראשון שבשורת האנשים (מכל מקום לא ברור, מה בידו השמאלית; בידו הימנית מחזיק הוא, כנראה, כלי להניס בו את הזבובים, והוא כלי המצוייר בהרבה תבליטים קדומים). השניים שלאחריו מחזיקים כל אחד שתי כוסות בשתי ידיו. הם מקריבים, על כן, מה שנקרא במונחים המקראיים "נסכים". ארבעת האחרונים פורשים את כפיהם ולתנועה זו יש כאן משמעות פולחנית ברורה. פרישת כפיים בצורה זו מביעה אצל הקדמונים בדרך כלל כניעה והשתעבדות. בהרבה תבליטים ותמונות ממצרים ומעמק הפרת מתוארים נכבשים ומנוצחים, בשדה־קרב או על רקע אחר, כשהם פורשים את כפיהם בדרך זו לפני כובשיהם¹³). ועם זאת נוהגים היו לפרוש כך את הכפיים בשעה שהיו עומדים לפני אלהות, באקראי או תוך ביצוע אַקט פולחני קבוע¹⁴). במקרא פרישת הכפיים היא אחת התנועות האופייניות ביותר המלוות את התפילה, או את התחינה, ובתקבולת השיירת היא נרדפת עם "תפלה" (שמ' ט', פס' כ"ט, ל"ג; מל"א ח', פס' כ"ב, ל"ח, נ"ד; ישע' א', ט"ו; ירמ' ד', ל"א; תהל' מ"ה, כ"א; איוב י"א, י"ג; עזרא ט', ה'; והש' תהל' קמ"ג, ו', איכה א', י"ז). במובן זה היא מהווה את אחת הצורות השכיחות ביותר של הפולחן העממי, זאת אומרת, אחת הפעולות שההמונים רגילים היו לעשותן בחצרות המקדש.

המשך רצוף למה שמתואר על הצד הקדמי של הסארקופאגוס ניתן בתמונה שעל צדו האחורי, לאורך דפנו הרביעית (ראה לוח ב', 3). אף כאן מתוארת שורה של שמונה אנשים העוברים בתהלוכה אגב מעשה פולחן, ושורת־אנשים זו היא, כנראה, ההשלמה הישירה לשבעת האנשים המגיעים עד השולחן בתמונה הקדמית. שתי הדמויות הראשונות כאן הן של נשים, והן נושאות סלים על ראשיהן. רשאים אנו להניח, שהן מביאות בסליהן מנחות קמח או משהו כיוצא בהן, שהרי לפי הנימוסים הפולחניים רגילות המנחות להצטרף עם הנסכים. שני הגברים שלאחריהן נושאים על כתפיהם כדים או

(13) עי' למשל בספרו הנ"ל של גרסמן, הנזכר בהערה 3, תמונות מס' 55, 87, 102, 118.

(14) עי' שם, תמונות מס' 40, 73 (מצד שמאל), 80, 81 (מלך מצרים הוא עצמו אלהות!);

והש' 45, 270 (למטה), 322, 323. לכל הנ"ל השווה עכשיו פריצ'ארד, ANEP, מס' 4, 5, 47-41

נאדות. על פי הצורה בלבד קשה לומר מה נועדו כדים אלה להכיל. לפי המקרא נועדו כדים או נאדות להכיל בדרך כלל משקאות — מים (בראש' כ"ד, י"ד וכו', מל"א י"ח, ל"ד, תהל' ג"ה, ט', קהלת י"ב, ו'), יין (יהוש' ט, פס' ד', י"ג, שמ"א ט"ז, כ') או חלב (שופ' ד', י"ט); אבל אפשר שישמו בכדים גם קמח (מל"א י"ז, י"ב—ט"ז). שני הגברים האלה יכולים לשאת אם כן, תוספת לנסכים או למנחות. הגבר החמישי שבשורה מוליך איל בעל קרנים, וקשה ליתן טעם גם למציאותה של בהמה זו בתהלוכה שלפנינו אלא אם כן נאמר שהיא נועדה לקרבן. קרבנות מן הבהמה הם היסוד השלישי במערכת הקרבנות בכללה, בצד הקרבנות מן התבואה ("מנחות" — לפי המובן שיש להן במקורות הכהניים שבמקרא) והקרבנות מן המשקאות ("נסכים"). אין קרבן שלם אלא זה שכולל את כל שלושת היסודות האלה יחד — בהמה מן הבקר או מן הצאן, מנחה, נסך (עי' במד' ט"ו א'—י"ב, והש' קרבנות התמיד והמוספים ועוד; הקרבנות ממין החטאת והאשם שייכים לטיפוס אחר). חנה, דרך משל, בעלותה לשילה כאשר גמלה את שמואל, באה אל המקדש "בפרים שלשה [= לזבח או לעולה] ואיפה אחת קמח [= למנחה] ונבל יין [= לנסך]" (שמ"א א', כ"ד). והנה אף אחד משלושת היסודות האלה אינו נעדר גם מן התהלוכה המתוארת בתמונותינו, וכולם משלימים זה את זה. שלושת הגברים האחרונים שבשורה שוב פורשים את כפיהם מתוך העויה פולחנית, ממש כארבעת האחרונים שבשורה שמלפנים.

שתי התמונות שעל הדפנות לאורך הסארקופאגוס, מלפניו ומאחוריו, לאמיתו של דבר אינן, אם כן, אלא תמונה אחת. כלומר, שתיהן מתארות סצינות שמשמעות אחת להן, או שהן מוסרות אף שני חלקים של סצינה אחת. והיא הסצינה של תהלוכה פולחנית המביאה "זבח" ומנחה ונסכים, בפרישת כפיים וב"תפלה", לפני הדמות היושבת מאחורי השולחן על הכיסא המפואר. ואילו שתי התמונות הקצרות שעל הדפנות לרוחב הסארקופאגוס, משני צדדיו, מוסרות גם הן סצינה אחת, אלא שזו מתארת נימוסי אבל על מת, נימוסים שאינם מן הפולחן-בעצם — והיא שונה במובן זה מן הקודמת.

ההצעה לזהות את הדמות היושבת על הכיסא בתמונה הקדמית כדמותו של אהירם מלך גבל, עשויה להתקבל על הדעת בתנאי אחד — אם נאמר שבמותו זוכה המלך עצמו, לפי השקפת הכנענים-הגבלים, לאפופיאווה, ומשנעשה אלהות הוא נעשה מרכז של פעולות פולחניות. ואכן, אין האפשרות הזאת רחוקה מן הדעת. אבל אף אם נקבל אותה, שוב לא יהיה זה המלך

אחירם המצוייר כאן, כי אם אחירם "האל" שלא מן העולם-הזה. ואף על פי כן, נוח יותר לומר שאין זה אפילו אחירם "האל", אלא אחד האלים מן הפנתיאון. ואולי, כאמור, זהו האל מות (או אחד מעוזריו בני לויתו) — אל השליט בעולם השאול¹⁵), הוא העולם שאליו יורד הנפטר במותו.

15) על מהותו של מות כאלהי השאול הש' בעיקר קאסוטו, בעל ומות בכתבי אוגרית, יריעות ט' (תש"ב). עמ' 47-48; האלה ענה (ירושלים תשי"ג), עמ' 27-29.

"יאבד יום" (איוב ג, ג') — קללה המכוונת שלא למקומה

מאת

שלדון ה. בלאנק

רשימה זו אינה באה לדרוש בשום בעיה מבעיות הביקורת הגדולות של ספר איוב, אלא מטפלת היא בסממן לשוני מופלא, שמחברו של איוב משתמש בו, ומבקשת למצוא את טעמו ומשמעו של סממן זה¹.

הוויכוח של איוב וחבריו פותח בפסקה נמלצת, בשיחת-יחיד, שבה איוב מקלל את יומו (איוב ג, ג' ואילך). קשה להניח, שכוונתו ליום הולדתו החוזר בכל שנה, ועל כורחך שהוא מדבר באותו היום היחיד בשנה שחלפה מכבר, שבו יצא מרחם אמו, ואותו היום כולו, גם שעות הלילה וגם השעות של אור היום, הוא שאיוב מחליטו לכליה בקללתו: "יאבד יום אָנֹלֵד בו, והלילה אמר הורה גבר".

קללה נמרצת שאתה מקלל נפש חיה, באה ליטול ממנה את חיותה. אף קללה זו שקילל איוב את היום שאין בו רוח חיים, באה לעוקרו מן המציאות. ביקש איוב בקללתו למחוק את "יומו": ("היום ההוא) אל יחד

S. H. Blank: The Curse, Blasphemy, the Spell, and the 'ע' 1 Oath, in *Heb. Union Col. Ann.* 23, 1950-1951, p. 85, n. 44.
S. H. Blank: An Effective Literary Device in Job xxxi; *Journ. of Jew. Stud.* 2, 1951, pp. 105-107.